

**O'ZBEKISTON ARABLARINING ETNIK-MADANIYATIDAGI
O'ZGARISHLAR**

Eshquvvatova Shodigul

Shahrisabz davlat pedagogika instituti tarix yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

Annottatsiya: Maqolada O'zbekiston arablarining etnik-madaniy va diniy hayotining o'ziga xosligi o'rganiladi. O'zbekiston Respublikasi ko'p millatli davlat bo'lib, mamlakatda 130 millat va 16 dan ortiq turli diniy konfessiyalarga ega. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan din fuqarolarining huquq va erkinliklarini amalga oshirishga, diniy ta'lim erkinligini ta'minlashga, xayriya tadbirlarini o'tkazishga, tashriflarni tashkil etishga, barcha dinlar vakillarining hamkorligi va tinch-totuv yashashiga, shuningdek qonun oldida tenglikni mustahkamlashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: arablar, etnik-madaniy, diniy ta'lim, xayriya, islom, Qur'on, al-Buxoriy.

Annotatsiya: The article explores the specificity of the ethno-cultural and religious life of the Arabs of Uzbekistan. The Republic of Uzbekistan is a multi-ethnic state with 130 nationalities and more than 16 different religious denominations in the country. Special attention is paid to the implementation of the rights and freedoms of citizens of the religion enshrined in the Constitution of the Republic of Uzbekistan, ensuring freedom of religious education, holding charitable events, organizing visits, cooperation and peaceful coexistence of representatives of all religions, as well as strengthening equality before the law.

Keywords: Arabs, ethno-cultural, religious education, charity, Islam, Quran, al-Buhoriy.

Аннотация: В статье исследуется специфика этнокультурной и религиозной жизни арабов Узбекистана. Республика Узбекистан -

многонациональное государство, насчитывающее в стране 130 национальностей и более 16 различных религиозных конфессий. Особое внимание уделяется реализации прав и свобод граждан, исповедующих религию, закрепленную в Конституции Республики Узбекистан, обеспечению свободы религиозного образования, проведению благотворительных мероприятий, организации визитов, сотрудничеству и мирному сосуществованию представителей всех религий, а также укреплению равенства перед законом.

***Ключевые слова:** арабы, этнокультура, религиозное образование, благотворительность, ислам, Коран, аль-Бухорий*

KIRISH

Diyorimiz jahon ilm-fani rivojiga beqiyos hissa qo‘shgan, islomni ilm-ma’rifat va tinchlik dini sifatida namoyon etgan Al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Imom Buxoriy, Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy singari ulug‘ alloma va mutafakkirlar vatani ekani bilan haqli ravishda faxrlanamiz. Shunday buyuk olimlarning boy merosini o‘rganish, islomning asl insonparvarlik mohiyatini chuqur ochib berish maqsadida 2024 yil O‘zbekistonda “Islom – tinchlik va ezgulik dini” mavzusida xalqaro konferensiya o‘tkazish tashabbusini ilgari suramiz”, dedi Shavkat Mirziyoyev[1]. O‘zbekistondagi arablarning aksariyati Samarqand, Qashqadaryo, Andijon, Surxondaryo va Navoiy viloyatlarida istiqomat qiladi. Ushbu hududlarda Arab milliy madaniy markazlari tashkil etildi. Mutaxassislar fikriga ko‘ra, Islomning Markaziy Osiyoga kelishi bilan bu dinning rivojlanishida faol davr boshlandi, chunki odamlar uni rasmiy emas, balki ongli ravishda qabul qilishdi. Islom, Qur'on va Payg'ambar sollallohu alayhi va sallam sunnatlarini biladigan atoqli vatandoshlarimizdan bo'lgan Muhammad Al-Buxoriy, Imom at-Tirmiziy, Imom Al-Moturidiyni butun Islom olami katta hurmat bilan eslaydi.

Manbaga oid adabiyotlar tahlili. Tadqiqot davomida O‘zbekistonda yashab kelayotgan arablar va ularning lingvistik o‘ziga xos xususiyatlari borasida I. N. Vinnikov, G. V. Sereteli, N. Burikina, M. Izmaylova, G. Chikovani, M. Saidov, P. Ravshanov, R. Rajabov kabi olimlar tomonidan tadqiqotlar borilgan. Olimlar

O'zbekistonning turli mintaqalarida yashovchi arablarning tilidagi o'ziga xoslik va umumiylik jihatlarini o'zaro qiyosiy tahlil qilishgan..

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolani yozish davomida ilmiy, adabiyotlar tahlili, qiyoslash, analiz, umumlashtirish, tarixiylik metodlaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. O'zbekistonda yashovchi arablar qadimgi milliy urf-odatlar va etnik-iqtisodiy an'analarning saqlanib qolishi bilan, ajralib turadigan turli xalqlar orasida noyob rivojlanish tarixiga ega. Darhaqiqat, u yoki bu darajada mintaqaxalqlarining, shu jumladan o'zbeklarning etnik shakllanishiga nafaqat turkiy yoki Eron etnik guruhlarini, balki boshqa bir qator etnik guruhlar ham jalb qilingan. Xususan, arablar va mo'g'ullarning mintaqadagi etnik jarayonlarga ta'siri sezilarli edi va bu holat noma'lum tarixiy izlarni qoldirdi. Bugungi kunda mamlakatimizda "Arab" etnonimi bilan bog'liq o'nlab toponimlar, shuningdek Buxoro, Samarqand va Qashqadaryo viloyatlarida yuzlab Arab toponimlari saqlanib qolgan. Bundan tashqari, Zarafshon vohasida Arab, Arabxona, Arab tili, Arabxon, Arabxon Xon kabi o'nlab etnotoponimlar mavjud bo'lib, bu borada voha Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlariga o'xshaydi. Ya'ni, ushbu mintaqalarning ko'plab hududlarida, ayniqsa dasht va dasht zonalarida bunday nomlar bilan aholi punktlari soni ellikdan oshadi. Arablarning O'rta Osiyoga kirib borishi uch davrga bo'linadi. Birinchi bosqich-7-12-O'rta asrlar. Bu davrda arablar asosan Islomni tasdiqlash va mahalliy boylklarga ega bo'lish maqsadida kelgan va keyinchalik mahalliy xalqlar tomonidan ishlatilgan. Arab migratsiyasining ikkinchi bosqichi XIV - XV asrlarga tegishli. Bu davrda arablar Islom madaniyati va marosimlarini keng tarqatdilar. Iroq va Suriya kabi Arab mamlakatlaridagi kampaniyalari natijasida Amir Temur ushbu mamlakatlar aholisining katta qismini siqib chiqardi va ularni mahalliy aholi orasida joylashtirdi. Bu davrda arablarning aksariyati chorvachilik bilan shug'ullangan. Ular 20-asrning boshlariga qadar etnik, lingvistik xususiyatlari va an'analarni saqlab qolishdi. Arab immigratsiyasining uchinchi bosqichi XVI-XIX asrlarga to'g'ri keladi. Bu davrda ko'chib kelgan arablarning aksariyati asosan Afg'oniston hududidan kelgan hunarmandlar edi. Bu davrda arablar ma'lum darajada o'z tillarini va etnik xususiyatlarini unutdilar[2]. O'rta

asrlarning oxirlarida Zarafshon vohasining ba'zi aholisi arablardan kelib chiqqan bo'lsa-da, 20-asrga kelib ularning o'zbeklar va tojiklar tomonidan assimilyatsiyasi tezlashdi. Xususan, bu vaqtga kelib o'zbeklashtirish jarayoni o'rta Osiyo arablarining ayrim qismlarida, xususan, boshqa xalqlar bilan yaqin yoki aralash aholida va Arab aholisida, ularning bir qismi cho'l va cho'l hududlarida yashagan. Ular milliy o'ziga xoslik tuyg'usini saqlab qolishdi. Bir qator tadqiqotlar shuni ham ta'kidladiki, 20-asrning birinchi yarmiga qadar Buxoro va uning atrofidagi hududlarda yashovchi bir qator arablar o'zlarining qabila nomlarini saqlab qolishgan. Bundan tashqari, Markaziy Osiyo arablari muammosiga hali yechim topmaganlar ham bor. Masalan, "Arab"etnonimi "92 o'zbek klani"ning deyarli barcha ro'yxatlariga kiritilgan. Ushbu etnik guruh vakillari O'rta asrlarda o'zbek aholisining bir qismini tashkil etgan. O'zbekiston hududida yashovchi bir qator Arab xalqlari ham Samarqand viloyatida istiqomat qilib, viloyatning Markaziy, shimoli-g'arbiy va g'arbiy tumanlarida o'z qishloqlarini barpo etishmoqda. Samarqand viloyatida arablar yashaydigan qishloqlarni aholining tabiiy-geografik xususiyatlari va kasblariga qarab uch guruhga bo'lish mumkin 1) Zarafshon Arabxon(Samarqand, kestaqo'rg'on, Narpay), Arab, Arabqishloq(kestaqo'rg'on), Arabboy(daryolar havzalari va shoxlari bo'ylab joylashgan sug'oriladigan dehqonchilik uchun yaroqli hududlardagi qishloqlar) bunday qishloqlarda yashagan. Ushbu qishloqlarning aholisi asosan qishloq xo'jaligi, bog'dorchilik va hunarmandchilik bilan shug'ullanadi. 2) viloyatning janubi-g'arbidagi o'rta cho'lda joylashgan, aholisi asosan chorvachilik bilan shug'ullanadigan qishloqlar(qishloq aholisining bir qismi nurobodliklar). Ushbu qishloq aholisi chorvachilik sohasida katta tajribaga ega. 3) shahar aholisi soni. Arablar Samarqand, Kattaqo'rg'on, Ziyaddin(Pashtakchi), Juma(Pastdarg), Nurobod kabi shahar tipidagi shaharlarda alohida mahallalarda yoki bir nechta oilalarda yashaydilar. Iqtisodiy faoliyatda ular hunarmandchilik va savdoni afzal ko'rishadi. Toponimlar sifatida tashkil etilgan etnotoponimlarning aksariyati O'rta asrlardan beri ma'lum bo'lgan " 92-o'zbek qabilasi" tarkibidagi jinslarning nomlari hisoblanadi. Bundan tashqari, o'zbek va tojik tillarida so'zlashadigan arablar voha aholisining bir qismini tashkil qiladi,

ya'ni ular o'zlarini nafaqat "o'zbek arablari" yoki "tojik arablari", balki vohada o'nlab " arablar" deb ham atashadi. Araban, Arabxon deb nomlangan aholi punktining mavjudligini ham ko'rishimiz mumkin. Yuqorida aytib o'tganimizdek, arablarning O'zbekistonga ko'chirilishi ushbu mintaqada ming yildan ortiq vaqt davomida sodir bo'lgan ijtimoiy - siyosiy va etnik-madaniy jarayonlar bilan bog'liq uzoq tarixga ega[3]. Antropolog Jon Shoberleyn-Engel Turkiston o'lkasi aholisida etnik-madaniy o'z-o'zini anglashning yana bir namoyon bo'lishi haqida gapirdi: "milliy xususiyatlar bilan chegaralanishdan oldin, ko'chmanchi chorvadorlar va o'tirgan vohalar aholisi o'rtasidagi farq mintaqa aholisining o'zini anglashining eng muhim mezoni hisoblangan". Bu yerda amerikalik olim aholining o'ziga xosligining eng muhim ko'rsatkichi etnik kelib chiqishi emas, balki iqtisodiy va madaniy xususiyat ekanligini taklif qildi. O'zbekiston hududida arablar bilan bog'liq ko'plab etnotoponimlar mavjud. Masalan, Zarafshon vohasida 78 ta Arab etnotoponimi, shu jumladan 12 ta Arabcha qishloq nomlari, 4 ta Arab, 14 ta Arab, 40 ta Arab, shu jumladan Kulasharab, Milkiarab, Chilanguarab mavjud[3]. XIX-XX asrlarda o'zbek arablarining an'anaviy mashg'uloti uchta xo'jalik-madaniy turga bo'linadi: a) o'rnashgan xo'jaliklar; b) ko'chmanchi chorvadorlar; v) yarim ko'chmanchi (yarim o'tirgan) chorvadorlar-dehqonlar. XX asrning 90-yillaridan boshlab etnoslarni iqtisodiy-madaniy tiplar, etnik o'ziga xoslik va etnodifferentsiyalashtirish bo'yicha tasniflash masalalarini o'rganishda madaniy-xo'jalik omillari ham muhim ahamiyat kasb etdi.

Tadqiqotchilar Buxoro, Qashqadaryo va O'rta Arafshan okruglaridagi Arab qabilalarining kelib chiqishi yaxshi tushunilmagan deb hisoblashadi, jugari qishlog'i (Buxoro viloyati) arablari esa ularni sanani yoki sandani guruhidan, Jainau (Qashqadaryo viloyati) arablari esa Shayboniy guruhlaridan (ko'pincha Buxoro) kelib chiqqan deb hisoblashadi. viloyat). Shamoni), Hashim va qurayshlar. [4]. Hozirgi vaqtda O'zbek arablarining ixcham yashash joylari Qashqadaryo viloyatining qarshi, Mirishkor va KASAN tumanlari, Samarqand viloyatining Samarqand, Pstdarg'om va Kattako'rg'on tumanlari, Buxoro viloyatining G'ijduvon tumani, Navoiy viloyatining Karman, konimek va Nurota tumanlari

hisoblanadi. Nisbatan katta Arab jamoasi Qashqadaryo viloyati KASAN tumanidagi "Arabxon" mahallasida istiqomat qiladi. Ular bir vaqtlar o'rdak va tuyalarni boqish uchun yangi yaylovlarni qidirishgan. Hozirgi vaqtda Arab ramzlarini uchratish qiyin bo'lsa-da, ular o'zlarining qabila nomlarini saqlab qolishadi (surux, Qorabog', Quraysh, Shamshi va boshqalar). Arablar, shuningdek, Buxoro, qarshi, Xo'jent, Kattaqo'rg'on kabi yirik shaharlarda, shuningdek, KASAN, Nurota, Sherobod va boshqa tumanlarda yashaydilar. Qarshi shahrining Shimoliy qismida Arabxon nomi bilan tanilgan kvartal mavjud, shaharning eski qismida ham xuddi shu nomdagi kvartal mavjud. Viloyatda "arablar yashaydigan joy" degan ma'noni anglatuvchi Arabhana deb nomlangan bir nechta qishloqlar mavjud. Ularning aholisi arablar istilosi paytida (VII) bu erga kelgan arablarning avlodlari bo'lib, ular bu joylarga joylashdilar va asta-sekin mahalliy aholining ajralmas qismiga aylandilar. XV-XVI asrlarda bu yerga o'zlarini Arab deb hisoblagan butparast aholi guruhlari ko'chib o'tishdi. Ushbu ikkala Arab guruhining joylashuvi mahalliy aholi tomonidan "Arabxon" deb nomlangan. Etnotoponim tarkibidagi "xana" prefiksi qishloq, qishloq, kvartalni anglatadi [5]. Etnotoponizmga bag'ishlangan manbalar va adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, ularda ko'chmanchi yoki ko'chmanchi turmush tarzini olib boradigan xalqlarning tarixiy o'tmishining aks-sadolari aniq saqlanib qolgan. Anna shu ma'noda aytish mumkinki, etnotoponimlar xalqning o'ziga xos ko'zgu tasviridir. Shunday qilib, taniqli olim-toponimist V. A. Nikonovning so'zlariga ko'ra, etnotoponimlar biron bir millat yoki xalqning doimiy yashash hududi chegaralarida emas, balki faqat mintaqaning chekkasida, ya'ni qo'shni erlarning ikki xalqi aralash shaklda yashaydigan joyda paydo bo'lgan.[6]

XULOSA

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, arablarning O'zbekiston hududiga kelishi va ketishi tarixiga nazar tashlasak, Arab xalqlari o'zbek xalqi tarixida sezilarli iz qoldirganini ko'ramiz. Tadqiqotlar davomida biz Arab xalqlarining mamlakatimiz hududida joylashishi va mahalliy aholi bilan yaqin aloqalarni shakllantirish jarayonlarini kuzatishimiz mumkin. Arablarning aksariyati o'zbeklar

va tojiklar bilan shaharlarda va nisbatan tarqoq qishloqlarda mahalliy xalqlar bilan uzoq vaqt birga yashaganliklari sababli assimilyatsiya qilingan. Buxoro, Qashqadaryoning ba'zi qishloqlarida ixcham yashovchi arablargina ma'lum darajada o'zlarining milliy o'ziga xosligini va Arab tilini saqlab qolishgan. Ba'zi olimlar arablar uzoq vaqt davomida xalqlari bilan yaqin madaniy aloqalarda yashaganiga qaramay, o'z tillarini saqlab qolishganini eng katta kashfiyot deb atashadi. Asosiy sabab sifatida Arab Tili o'rta asrlardan XX asr boshlariga qadar fanlar, maktablar va madrasalarda savodxonlik tili ekanligi ta'kidlangan. Biroq, hozirgi vaqtda O'zbekistonda yashovchi arablarning tili yo'qolib ketish xavfi ostida turgan tillardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. <https://kun.uz/uz/news/2023/09/20/shavkat-mirziyoyev-diniy-toqatsizlik-islomofobiya-holatlariga-aslo-yol-qoyib-bolmaydi?ysclid=loyhpc1s9e434052728>
2. Iskanderov Sh. O'zbekiston arablarining etnik-madaniy o'ziga xosligini shakllantirish va o'zgartirish. Fan tarixi, dots... diss-Toshkent, 2019, 13-bet.
3. Karayev S. Etnonimika. T.: O'zbekiston. 1979. [12-13-betlar]
4. Rajabov. R. O'zbekistonda arablarning tarixi va etnografiyasi. T.: Sharq. 2012.[, p.229].
5. Nafasov T., Tursunov. Qarshi shahri mahallalar va ko'chalar nomlari. T.: Ma'naviyat. 2008.[b. 22-23].
6. 1. Qayumov A. R. etnotoponimlar-o'zbek tilida so'zlashadigan o'zbek xalqining etnik tarkibining xususiyatlari. // Etnos va madaniyat: an'anaviylik va zamonaviylik. T.: Fan. 2010. [[Fayl: 1, b. 102-103].